

**DIFICULTĂȚI DE TRADUCERE ÎN
BEITRÄGE ZU EINER STATISTISCH-HISTORISCHEN
BESCHREIBUNG DES FÜRSTENTHUMS MOLDAU,
A LUI ANDREAS WOLF /
DIFFICULTÉS DE TRADUCTION DE „BEITRÄGE ZU EINER
STATISTISCH-HISTORISCHEN BESCHREIBUNG DES
FÜRSTENTHUMS MOLDAU” D’ANDREAS WOLF**

Irina CROITORU¹

Rezumat: Sursă importantă de cunoștințe în ceea ce privește comunitatea moldovenească de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, la care numeroși istorici fac referire, Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, publicată la Sibiu (1805) are traduse doar fragmente de interes imediat și niciodată nu a fost tradusă în întregime din cauza problemelor nenumărate impuse de transcrierea din germana veche în germana modernă, cunoașterea dialectului în care autorul a scris și dificultățile studiilor germane în sine. Lucrarea de față își propune să sublinieze și să evidențieze aspectele întâlnite în timpul traducerii complete, în prezent în curs de desfășurare.

Cuvinte-cheie: traducere, Andreas Wolf, Moldova, secolul al XVIII-lea, descriere statistică-istorică.

Résumé. Source importante de connaissances sur la communauté moldave à la fin du XVIIIème siècle, à laquelle de nombreux historiens font référence, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau - Contributions a une description statistique-historique de l'état principal de la Moldavie* d'Andreas Wolf, publié à Sibiu (1805), a seulement des fragments d'intérêt immédiat qui ont été traduits et n'a jamais été complètement traduit en raison des innombrables soucis imposées par la transcription de l'ancien texte allemand en allemand moderne, de la connaissance du dialecte dans lequel l'auteur a écrit et des difficultés des études allemandes en elles-mêmes. Le présent document vise à souligner et mettre l'accent sur les aspects rencontrés lors de la traduction intégrale, actuellement en cours.

Mots-clés : la traduction, Andreas Wolf, la Moldavie, le XVIIIe siècle, la description statistique- historique

De-a lungul celor două secole și mai bine, care au trecut de la publicarea primei ediții și încă ultima, din 1805, cartea lui Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*

¹ Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa”, Iași, irina.ionita82@yahoo.com

(*Contribuții la o descriere statistico-istorică a Principatului Moldovei*), a stârnit un mare interes istoricilor literaturii române și istoricilor în general. În ciuda importanței speciale a cărții lui Andreas Wolf, ea nu a fost încă tradusă integral în limba română. Deși autorul este destul de des amintit și cartea adeseori citată, traducerea nu s-a realizat din mai multe motive: fie pentru că volumul este greu de găsit – ediția din 1805 se află numai în marile biblioteci și în puține exemplare și, fiind la fondul de Carte Rară, nu se împrumută decât la sală; fie pentru că, în ceea ce privește folosirea informațiilor istorice cuprinse, fragmentele cele mai importante au fost deja traduse și publicate; fie pentru că cel angajat în munca de traducere trebuie să procedeze mai întâi la transcrierea textului din germana premodernă, ceea ce nu este ușor (sunt, totuși, două volume consistente), și abia apoi începe munca de traducere dintr-o limbă caracterizată de multe arhaisme și construcții dificile.

După ce Nicolae Iorga menționează cartea sasului sibian Andreas Wolf ca izvor literar, în *Istoria literaturii românești până în secolul al XVIII-lea*, în 1901, apoi ca izvor istoric, în *Geschichte des Rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*,² în 1905, spre această carte se îndreaptă interesul cercetătorilor literați sau istorici, și nu numai a lor. Căci N. A. Bogdan, care nu era nici una, nici alta, în frumoasa lui carte *Orașul Iași*, frumoasă de citit, dar nu de folosit în cercetare, îl amintește în 1913 printre doctorii dulcelui târg. Că N. Iorga l-a citit în original nu e nicio îndoială, însă primele fragmente traduse și publicate le datorăm gălățeanului Tudor Pamfile, în *Pagini vechi din viața moldovenească*,³ în 1919. Interesul istoricilor odată trezit, Mihai Costăchescu se apleacă și el asupra cărții lui Wolf, în 1923, apoi în 1925, când publică în revista „Ioan Neculce”, articolul *Iași în cronicari și călători străini*.⁴ După istoricul ieșean, Liviu Seracin va publica la Cluj, în 1927, o carte astăzi aproape imposibil de găsit, *Medicina în Moldova între 1780-1790*. Deci, prin conținutul său, cartea doctorului Andreas Wold interesează și istoricul medicinei moldovene, deci nu ne mirăm să-l găsim menționat pe autor, ca medic, în sinteza lui P. Samarian din 1935.⁵

După o pauză de decenii, apare sub coordonarea lui Paul Cernovodeanu vol. X din *Călători străini despre Țările Române*, partea a doua,⁶ în 2001. Volumul este relevant nu numai prin biografia autorului, ci mai ales prin traducerea

² N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*, Gotha, Perthes, 1905, vol. I., apud Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga...*, 1976, p. 218.

³ Tudor Pamfile, *Pagini vechi din viața moldovenească*, Chișinău, 1919.

⁴ M. Costăchescu, *Iași în cronicari și călători străini*, în „Ioan Neculce”, 1923, p. 182-185; ibidem, 1925, p. 215.

⁵ P. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, 3 vol., București, vol. I: 1935, vol. II-III: 1938.

⁶ Paul Cernovodeanu (red. resp.), *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea a 2-a, București, Editura Academiei, 2001, p. 1251-1280.

fragmentelor cele mai reprezentative. Aceasta este, în afară de contribuția lui N. Iorga și a lui Mihai Costăchescu, lucrarea de referință când este vorba despre Andreas Wolf și despre cartea lui.

Acesteia i se adaugă modesta contribuție a subsemnatei, inclusiv prin comunicările pe această temă de până acum, însă traducerea integrală a cărții este încă în lucru, dificultățile întâmpinate, deși nu insurmontabile, creează numeroase probleme.

Astfel, în capitolul *Krankheiten der Moldauer*, întâlnim termenul *Bartscherer*:

*Oft hatten **die Bartscherer**; oder andere Charlatane die ersten Umstände einer Unpäßlichkeit so verwickelt, daß nicht selten eine bedeutende Krankheit darauf entstunde, die/ / auch der beste Arzt hernoeh zu heben kaum im Stande war.* (p. 185-186)

*(Deseori **bărbierii**, sau alți șarlatani se țineau de primele semne ale bolii, astfel încât boala se agrava semnificativ, / / că nici cel mai priceput doctor de multe ori nu-i făcea față.)*

El este foarte rar folosit și mai mult în glumă, în limbajul colocvial, pentru care orice ediție din Duden recomandă sinonimele *Friseur, Friseurin, Frisense* sau *Frisörin*⁷. Ținând seama de realitatea vremii, când medicul specialist era înlocuit de *frizer*, de *bărbier*, cred că acestea sunt propuneri valabile, după cum nu trebuie să-l neglijăm pe echivalentul lor în oarecare măsură, *șpițer*, în funcție de context, căci, la vremea aceea medicina și farmacia nu erau încă științe clar delimitate, iar practicienii se confundau și se confruntau.

În chiar titlul capitolului V, *Sporadische Krankheiten* (p. 187), în care autorul enumeră și descrie bolile moldovenilor, clasificându-le în: epidemice, endemice și molipsitoare, avem termenul ”*Sporadische*”. El este destul de rar folosit chiar în germană⁸ și, desigur, nu poate fi tradus prin *sporadic*, ci mai degrabă cu *boli întâmplătoare, ocazionale*, sau cu adjectivul modern și uzual *rare*. Adjectivul *sporadic* provine din fr. *sporadique*, dar în limba română are o altă semnificație. *Boli sporadice* este o traducere *mot-à-mot* la care renunțăm de la început, căci este departe de a fi cea mai potrivită alegere. Propunem varianta *boli rare* deoarece pare să exprime mai clar spiritul și dorința autorului.

În contextul

*Wassersucht, die hier meistens **gallichter Art** vorkömmt, oder von Verstopfungen der Eingeweide des Unterleibes zu entstehen pflegt, könnte man auch in diesem Lande öfters glücklich heben, wenn die Patienten gleich*

⁷ <https://www.duden.de/rechtschreibung/Bartscherer>

⁸ <https://www.duden.de/rechtschreibung/sporadisch>

im Anfang dieser gefährlichen Krankheit sich an einen vernünftigen Arzt wenden sollten. (p. 187)

*(Hidropizja, care aici apare de obicei de tipul **biliar**, sau care s-a tratat de congestie/indigestie a intestinelor abdomenului, s-ar putea vindeca deseori, dacă pacienții, de la bun începutul acestei boli periculoase s-ar adresa direct unui medic adevărat.)*

avem termenul **gallichter**, pentru care nu descoperim explicație în nicio ediție a acelui dicționar de căpătâi al germaniștilor care este *Duden*-ul. Nici în alte dicționare românești, termenul nu este menționat ca adjectiv, ci doar ca substantiv: *die Galle*, tradus prin *bilă*⁹. Absența termenului face ca dificultatea traducerii cuvântului să crească în mod deosebit și să ne oblige la detectivisme lingvistice. Forma adjectivală a fost identificată cu ajutorul unui dicționar online, prin traducerea lui în limba engleză și abia apoi în limba română¹⁰. Constatăm că termenul în limba română poate fi *biliar*, însă îi putem descoperi un echivalent, în *biliós*, asupra folosirii căruia vom mai medita.

Ne întoarcem la clasificarea bolilor de către Andreas Wolf și ne oprim la contextul:

***Gichtische Krankheiten** kommen zwar selten vor, fällt aber Jemand in dieses chronische Uebel, so läßt er sich meistens von **Afterärzten** so lange behandeln, bis ihn Steifigkeiten und Contracturen aller Gelenke zum elendesten Krüppel machen.* (p. 188)

*(Boli provocate de inflamarea articulațiilor – apar rar, dar dacă cineva se îmbolnăvește cronic, el se lasă de obicei pe seama **vracilor**, atâta timp până când rigiditatea și contracția tuturor articulațiilor îl fac cel mai suferind/ mizerabil/ chinuit olog.)*

unde, autorul menționează construcția *gichtische Krankheiten*. Dificultatea traducerii rezultă nu numai din raritatea folosirii adjectivului *gichtisch*,¹¹ ci chiar din raritatea alăturării celor doi termeni. *Gichtisch* este forma adjectivală a substantivului *die Gicht*, ușor de tradus prin *gută*. Am putea traduce sintagma *boli ale gutei*, ceea ce nu este cazul, *boli de gută* (cu sensul *cauzate de gută*) sau *boli gutoase* (*de natură guroasă*), însă ar fi incorect, deoarece substantivul *gută* indică în mod precis o singură „boală provocată de depunerea sărurilor acidului uric în regiunea unor articulații, care se manifestă prin umflături ale articulațiilor, însoțite de dureri violente”¹². Știm însă că numele vechi sub care era cunoscută

⁹ Mihai Anuței, Dicționar român-german, Editura Lucman, București, 2000, p. 187.

¹⁰ <https://www.dict.cc/german-english/gallicht.html>

¹¹ <https://www.duden.de/rechtschreibung/gichtisch>

¹² <https://dexonline.ro/intrare/gut%C4%83/24246>

guta este *podagra*. Definiția oferită de Duden fiind foarte asemănătoare, „durch eine Störung des Stoffwechsels verursachte Krankheit, die sich besonders in schmerzhaften Entzündungen von Gelenken äußert”¹³, am putea prefera traducerea sintagmei *gichtische Krankheiten* prin parafrază, *boli provocate de inflamarea articulațiilor*, sau pur și simplu *podagra*, multă vreme considerată „boală boierească”, a mâncătorilor de carne roșie, dar și a țăranilor, mâncători de mălai mucegăit.

În același context avem termenul *Afterarzt*, a cărui dificultate de traducere constă în primul rând în absența lui din dicționarul de căpătâi al limbii germane. Că el nu se mai folosește astăzi, este ușor să credem. Însă prezența lui este identificată în alte cărți, scrise în cursul aceluiași secol și în secolul următor, precum *Der Römisch Kaiserlichen Akademie Der Naturforscher auserlesene Medicinisch-Chirurgisch-Anatomisch-Chimisch- und Botanische Abhandlungen*, Aechtzehenter Theil mit Kupfern, Nürnberg, Verlegts Wolfgang Schwarzkopf, 1769, p. 385, sau în *Von der Erfahrung in der Arzneykunst*, Ritter v. Zimmermann, königl. Leibarzt und Hofrath in Hannover, der Akademie derWissensch. in Petersburg und Berlin, der Gesellsch. der Aerzte in Paris, London, Edinburgh und Coppenhagen, und der Societät der Wissensch. in Göttingen Mitglieder, Wien, 1832, p. 231.

Dicționarele germane de limbă germană consultate, mai vechi sau mai noi și chiar cele de ultimă oră nu menționează termenul *Afterarzt*. Numai dicționarul fraților Grimm (Jacob und Wilhelm), a cărui publicare a început în 1854, la Leipzig,¹⁴ și al cărui ultim volum, al 32-lea, avea să vadă lumina tiparului în 1961 (deci după 150 de ani !!!), a putut conduce la o sugestie valabilă de traducere. Volumul 13 definește termenul ca *pseudoarzt*¹⁵ ca fiind *pseudodoctor*. Întrucât calitatea de medic se obținea și atunci după studii aprofundate la școli de specialitate, și numai diploma îți dădea dreptul de practică (Andreas Wolf o obținuse după ce studiasse, la Viena, între 1774 și 1777, în ciuda talentului recunoscut de muzician și compozitor). Or, cine practica ilegal în epocă, și nu erau puțini, nu se numeau nici măcar *vraci*. Este adevărat că nu am găsit nici explicația termenului *Afterarzt*, nici un termen echivalent pentru traducerea lui, însă wikipedia oferă sinonime pentru el, de care am considerat util să le luăm în considerație și analiză: *Quacksalber*, *Pfuscher*, *Kurpfuscher*, *Scharlatan*, *Medikaster*, *Urinprophet* sau *Barfußarzt*¹⁶. Și, spre surprinderea noastră *Dicționarul german-român* al Academiei Române, din 1966, îl menționează cu traducerea *medic șarlatan*,

¹³ https://www.duden.de/rechtschreibung/Gicht_Krankheit

¹⁴ Jacob und Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, 16 Bde., in 32 Teilbänden. Leipzig 1854-1961. Quellenverzeichnis Leipzig 1971. Online-Version vom 25.09.2018.

¹⁵ http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?sigle=DWB&mode=Vernetzung&lemid=GA02125#XGA02125

¹⁶ https://de.wikipedia.org/wiki/Quacksalber#cite_note-8

perfect acceptabilă (la p. 33).

În contextul:

*Dieser von Zorn entbrannt, ließ den schon **im Paroxism** liegenden Kranken in den Fürstenhof bringen, und ihm 200 Phalangen auf die Fußsohlen geben.* (p. 188)

*(Puțin înaintea unei crize, el l-a jignit adânc pe domnitor. Acesta, tremurând de furie, a poruncit ca bolnavii aflați în **punctual culminant al bolii** să fie aduși la Curtea Domnească și să primească 200 de falghe (lovituri) peste tălpi.)*

Wolf folosește termenul *paroxism*, cuvânt preluat din greacă în mai multe limbi europene, atribuindu-i articolul masculin (*im* = *in* + *dem* (*der* în Dativ)).

În contextul

*Dieses große Stück mag etwa daher kommen, weil die **dasigen Frauenzimmer** von Jugend auf sehr geraume und weite Kleider tragen, die dem wachsenden Körper kein Hinderniß setzen.* (p. 188)

*(Această mare șansă poate veni probabil din cauză că doamnele **timide** poartă din tinerețe haine foarte vechi și largi, care nu pun corpului piedică la creștere)*

identificăm adjectivul *dasig*, un cuvânt în dialect/regionalism, folosit în sudul Germaniei și în Austria, ce poate fi tradus prin *timid*, *confuz*, *zăpăcit*¹⁷; traducerea aceasta este în contradicție cu cea oferită de *Dicționarul german-român* al Academiei Române, care este *prost* și *simpluț* (p. 218). Întrucât este vorba despre doamne a căror vârstă nu este precizată, dar se vorbește despre creșterea corpului și nici nu se specifică o vârstă înaintată, am considerat mai potrivit termenul *timid*.

Cazurile semnalate spre discuție, pentru care colegii noștri germaniști, mult mai experimentați în arta traducerii, pot propune variante posibil mai adecvate, sunt doar câteva dintre piedicile ce se pot ivi în traducerea unui text german din secolul al XVIII-lea. Să ne amintim faptul că Andreas Wolf se născuse în comunitatea săsească din Sibiu și asimilase din copilărie dialectul săsesc, ceea ce ne obligă să luăm în considerare, pe parcursul realizării traducerii, deosebirile dintre dialectul lor (*saksesch*), numit de germani *säksisch*, și limba germană literară (*hochdeutsch*), și permanenta posibilitate de a găsi termeni

¹⁷ <https://www.duden.de/rechtschreibung/dasig>

în dialect, lucru care îngreunează semnificativ actul de traducere. Desigur, un astfel de dicționar, sas-german, nu știm să fi fost realizat, dar, pentru astfel de cazuri de traducere, existența lui ar fi extrem de necesară.

Este adevărat că Andreas Wolf a stat trei ani la Viena, pentru studiile sale medicale, timp în care vocabularul lui, sășesc, sigur a suferit influența limbii din mediul universitar, mai ales sub imperiul lecturilor medicale absolut obligatorii. Mai mult ca sigur a învățat și limba latină. El însă nu a rămas în Imperiu, ci a revenit la Sibiu, unde a practicat noua profesie, în mediul în care se formase, dar a revenit și la vechiul lui dialect sășesc, ceea ce a însemnat o nouă ruptură de limba germană literară. În Moldova nu știm să fi găsit mulți vorbitori de germană și, în niciun caz de limbă germană literară, și nu ne rămâne să credem că, până la învățarea limbii române, pe care o numea „limba valahă”, va fi vorbit aici franceza. Odată întors definitiv la Sibiu, după 1797, bolnav de reumatism, nu ne putem aștepta ca el să fi scris în *hochdeutsch* o carte ce nu va fi publicată la Viena, pentru cititori de *hochdeutsch*, ci tot în burgul său natal, mai ales pentru cititori cunoscători de *saksesch*. Aici, poate, găsim una dintre explicațiile pentru care cartea lui Andreas Wolf nu a fost încă tradusă, după cum nici alte cărți germane de secol XVIII încă nu și-au găsit varianta în limba română.

Bibliografie:

- Anuței, Mihai (2000): Dicționar român-german, Editura Lucman, București, p.187.
- Bogdan, N. A. (1904): *Orașul Iași. Monografie istorică și socială ilustrată*
- Cernovodeanu, Paul (red. resp.) (2001): *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea a 2-a, București, Editura Academiei, p. 1251-1280.
- Wolf, Andreas (1805): *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, 2 vol., Hermanstadt.
- Grimm, Jacob und Wilhelm (1971): *Deutsches Wörterbuch*, 16 Bde., in 32 Teilbänden, Leipzig 1854-1961. Quellenverzeichnis Leipzig. Online-Version vom 25.09.2018.
- http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?sigle=DWB&mode=Vernetzung&lemid=GA02125#XGA02125
- https://de.wikipedia.org/wiki/Quacksalber#cite_note-8
- <https://dexonline.ro/intrare/gut%C4%83/24246>
- <https://www.dict.cc/german-english/gallicht.html>
- <https://www.duden.de/rechtschreibung/Bartscherer>
- <https://www.duden.de/rechtschreibung/dasig>
- https://www.duden.de/rechtschreibung/Gicht_Krankheit
- <https://www.duden.de/rechtschreibung/gichtisch>
- <https://www.duden.de/rechtschreibung/sporadisch>